

Adam Romejko

Ks. prof. Józef Niewiadomski – współtwórca „teologii dramatycznej” na uniwersytecie w Innsbrucku*

28 października 2002 r. obchodzono w Lublinie jubileusz trzydziestolecia działalności Instytutu Badań nad Polonią i Duszpasterstwem Polonijnym Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Z tej okazji przyznano cztery jubileuszowe Nagrody Naukowe im. Franciszka i Ireny Skowyrów. Wśród nagrodzonych znalazł się profesor dogmatyki na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Franciszka Leopolda w Innsbrucku – ks. Józef Niewiadomski. Podjęcie decyzji o wręczeniu nagrody jury uzasadniło następująco: „za pracę naukową na uniwersytecie w Innsbrucku, podnoszącą prestiż nauki polskiej”¹.

Uniwersytet w Innsbrucku był popularny wśród Polaków jako miejsce studiów czy pracy naukowej szczególnie w czasie zaborów i w okresie międzywojennym. Wśród znanych i związanych z tym uniwersytetem osobistości są m.in. kard. Adam Sapieha (1867-1951) oraz biskup gdański Edward O'Rourke (1876-1943). Po II wojnie światowej pierwsi polscy studenci przybyli do Innsbrucka na przełomie lat 60. i 70. Zamieszkiwali oni w prowadzonym przez jezuitów a mającym międzynarodowy charakter Collegium Canisianum. Wśród nich był także dwudziestoletni Józef Niewiadomski².

Józef Kazimierz Niewiadomski³ urodził się 11 lutego 1951 r. w Rozkoszówce pod Uchaniem na Zamojszczyźnie. Jest najmłodszym spośród czworga rodzeństwa. Obecnie żyje jego starszy brat. Dwie siostry zginęły w czasie wojny w 1943 r. jako tzw. dzieci Zamojszczyzny. W 1963 r. umarła matka, a w 1964 r. ojciec. Po śmierci ojca Józef Niewiadomski zamieszkiwał u rodziny w Gdyni, gdzie ukończył szkołę podstawową. Podczas nauki w II Liceum Ogólnokształcącym w Gdyni zamieszkiwał

* Artykuł Adama Romejki dostępny jest również na stronie domowej Autora www.romejko.com/opracowanie3.htm

¹ J. Piewko, *Kronika 30-lecia Instytutu Badań nad Polonią i Duszpasterstwem Polonijnym Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego 1972-2002*, Lublin 2002, s. 209.

² Szerzej na temat Polaków studiujących w Innsbrucku zob. *Polacy na uniwersytecie w Innsbrucku*, red. E. Walewander, Lublin 2001.

³ Poniższe dane biograficzne pozyskano w ramach wywiadu z ks. Józefem Niewiadomskim, przeprowadzonym w dn. 15 października 2003 r. w Innsbrucku.

w internacie. Z okresem licealnym związany jest początek zainteresowania teatrem i operą (Teatr Wybrzeże i Filharmonia Bałtycka w Gdańsku; ulubieni kompozytorzy operowi – Giuseppe Verdi i Giacomo Puccini). Po maturze Józef Niewiadomski rozpoczął studia w seminarium duchownym w Lublinie.

Wśród osób, które wpłynęły na podjęcie decyzji wstąpienia do seminarium ważkie znaczenie miał ks. Marian Kencik (obecnie duszpasterz w USA), który był wikariuszem w jego rodzinnej parafii. Jako ministrant Józef Niewiadomski należał do grona jego faworytów – mając dziesięć lat kierował grupą ministrancką. Ks. Józef Niewiadomski podkreśla, że plebania była dla niego drugim domem. Po śmierci matki stołował się tam do momentu wyjazdu do Gdyni. Innym duchownym, który wywarł wpływ na Józefa Niewiadomskiego był ks. prof. Czesław Bartnik – wówczas wicektor seminarium duchownego w Lublinie. Dzięki jego poparciu Józef Niewiadomski po trzech latach nauki wyjechał w 1972 r. na dalsze studia teologiczne do Innsbrucka. Od roku przebywało tam dwóch kleryków z Lublina, w tym Edward Walewander, obecnie ks. profesor, kierownik Instytutu Badań nad Polonią i Duszpasterstwem Polonijnym KUL.

Po święceniach kapłańskich udzielonych w Rzymie przez bp. Szczepana Wesołego 22 czerwca 1975 r.⁴ ks. Józef Niewiadomski kontynuował studia filozoficzne; rozpoczął pisanie rozprawy doktorskiej na temat Friedricha Schleiermachera pod kierunkiem węgierskiego jezuita George'a Vassa. W 1977 r. katedrę dogmatyki w Innsbrucku objął szwajcarski jezuita Raymund Schwager. Stanowisko asystenckie uzyskał ks. Józef Niewiadomski. Przerwał pisanie pracy o Schleiermacherze, a rozpoczął pod kierunkiem Raymunda Schwagera (1935-2004) pisanie doktoratu na temat teologii Jürgena Moltmanna, który ukończył w 1981 r. Od tego czasu ks. Józef Niewiadomski był bliskim współpracownikiem Raymunda Schwagera, m.in. pomagał mu w przygotowaniu wydanego w 1978 r. opracowania *Brauchen wir einen Sündenbock? (Czy potrzebujemy kozła ofiarnego)*⁵, które odegrało pionierską rolę w powstaniu „teologii dramatycznej”.

Formalnie ks. Józef Niewiadomski był kapłanem Archidiecezji Lubelskiej. Dlaczego pozostał w Innsbrucku? Kiedy kończył studia teologiczne od ok. dwóch lat nie było w Lublinie biskupa ordynariusza, następcy bp. Piotra Kałwy, który zmarł w 1974 r. Nowy ordynariusz, bp Bolesław Pylak, wyraził życzenie, by ks. Józef Niewiadomski pozostał w Innsbrucku i tam pracował naukowo.

Do 1991 r. ks. Józef Niewiadomski był asystentem w Instytucie Teologii Dogmatycznej i Ekumenicznej (Institut für Dogmatische und Ökumenische Theologie) w Innsbrucku, a następnie profesorem

⁴ Zorganizowanie święceń kapłańskich w Rzymie (razem z innym Polakiem, ks. prałatem Andrzejem Krzyżanem z Innsbrucka) było możliwe dzięki pomocy ks. Edwarda Nowaka (obecnie arcybiskupa, sekretarza Kongregacji ds. Spraw Kanonizacyjnych), którego Józef Niewiadomski poznał w czasie pobytu turystycznego w Rzymie w 1973 r.

⁵ R. Schwager, *Brauchen wir einen Sündenbock? Gewalt und Erlösung in den biblischen Schriften*, München 1978. Owocem badań zapoczątkowanych we wspomnianym opracowaniu jest książka Raymunda Schwagera, *Jesus im Heilsdrama, Entwurf einer biblischen Erlösungslehre* (Innsbruck – Wien 1990), która stanowi do chwili obecnej najważniejsze jego dzieło.

w Fakultecie Teologicznym w Linzu. Od 1 października 1996 r. jest profesorem dogmatyki w Fakultecie Teologicznym w Innsbrucku. W latach 1998-2000 był sekretarzem Europejskiego Stowarzyszenia Teologii Katolickiej. W marcu 2000 r. został członkiem Europejskiej Akademii Nauki i Sztuki (Europäische Akademie der Wissenschaften und Künste) z siedzibą w Wiedniu⁶. Od sierpnia 2001 r. jest odpowiedzialny w diecezji innsbruckiej za duszpasterstwo związane ze środowiskiem mass mediów, a od 1 stycznia 2004 r. pełni funkcję dziekana na Wydziale Teologicznym w Innsbrucku. Ks. prof. Józef Niewiadomski znany jest z licznych wykładów oraz wystąpień radiowo-telewizyjnych zarówno w kraju, jak i za granicą. Jest autorem (lub współautorem) 10 opracowań książkowych i ok. 360 artykułów⁷. Wypromował ośmiu doktoratów (pięć prac doktorskich w toku) i 40 magisteriów (jedna praca magisterska w toku)⁸.

W 1979 r. na Wydziale Teologicznym w Innsbrucku powstała nieformalna grupa badawcza, tzw. Freitagrunde (Krag Piątkowy), skupiająca przedstawicieli różnych dyscyplin teologicznych. Jej członkowie w dyskusjach, w ramach sympozjów i publikacji podejmowali tematy dotyczące roli religii we współczesnym społeczeństwie oraz potrzeby ponownego odkrycia centralnych idei zawartych w Biblii i tradycji kościelnej. Inspirację czerpano także z dzieł francuskiego antropologa i literaturoznawcy René Girarda i jego teorii mimetycznej⁹. Pierwsza oficjalna informacja nt. działalności grupy znajduje się w almanachu nauki austriackiej z 1980 r.¹⁰

Swoistym manifestem grupy był opublikowany w 1996 r. tekst autorstwa Raymunda Schwagera i Józefa Niewiadomskiego pt. *Dramatische Theologie als Forschungsprogramm – Teologia dramatyczna jako program badawczy*¹¹. Stanowi on część projektu naukowego „Religion – Gewalt – Kommunikation – Weltordnung” (Religia – przemoc – komunikacja – porządek światowy), w którym biorą udział pracownicy Wydziału Teologicznego w Innsbrucku. Pojęcie „teologia dramatyczna”, którego używanie jako swego rodzaju znaku rozpoznawczego grupy, szczególnie postulował ks. Józef Niewiadomski, dotyczy kwestii teologicznych, a także zagadnień będących przedmiotem zaintere-

⁶ Spośród Polaków członkami akademii są m.in. prof. Leszek Kolakowski i abp Józef Żyziński.

⁷ Dokładne informacje dotyczące publikacji ks. Józefa Niewiadomskiego znajdują się na stronie internetowej: <http://systheol.uibk.ac.at/niewiadomski/>. Teksty wybranych publikacji zob.: <http://systheol.uibk.ac.at/niewiadomski/leseraum/>.

⁸ Stan aktualny na dzień 27 października 2004 r.

⁹ J. Niewiadomski, W. Palaver, *Ein Symposium in Innsbruck*, w: *Dramatische Erlösungslehre, Ein Symposium*, red. J. Niewiadomski, W. Palaver, Innsbruck-Wien 1992, s. 9-10; R. Schwager, J. Niewiadomski, *Dramatische Theologie als Forschungsprogramm*, „Zeitschrift für katholische Theologie” 1996, s. 317-319. W ramach teorii mimetycznej wskazuje się na znaczącą rolę, jaką w życiu poszczególnych jednostek i społeczeństw pełni naśladowanie. Umożliwia ono ludzi rozwój, np. przez naśladownictwo dzieci uczą się mówić, a jednocześnie jest źródłem zjawisk o charakterze negatywnym, będących konsekwencją międzyludzkiej rywalizacji, która prowadzi do konfliktu, w tym o charakterze ogólnospołecznym. Na temat teorii mimetycznej René Girarda i jej teologicznej recepcji zob. S. Budzik, *Dramat Odkupienia, Kategorie dramatyczne w teologii na przykładzie R. Girarda, H. U. von Balthasara i R. Schwagera*, Tarnów 1997; A. Romejko, *Teoria mimetyczno-oliarnicza – Wprowadzenie do antropologii René Girarda*, „Studia Gdańskie” 2002-2003, s. 55-64.

¹⁰ R. Schwager, *Religion Gesellschaft und Gewalt*, w: *Almanach '80 der österreichischen Forschung*, red. R. Zitta, Wien 1980, s. 148-152.

¹¹ R. Schwager, J. Niewiadomski, op. cit., s. 317-344. Powyższy tekst został opublikowany także w opracowaniu *Religion erzeugt Gewalt – Einspruch! Innsbrucker Forschungsprojekt Religion – Gewalt – Kommunikation – Weltordnung*, Münster – Hamburg – London 2003, s. 40-77. Jest on również dostępny w czytelni internetowej Wydziału Teologicznego w Innsbrucku na stronie: <http://theol.uibk.ac.at/leseraum/>.

sowania filozofii, socjologii i politologii. Projekt koresponduje z międzynarodowym programem naukowym rozwijanym w ramach „Colloquium on Violence and Religion” („Kolokwium nt. przemocy i religii”) przy uniwersytecie w Stanford (USA)¹².

W jaki sposób doszło do powstania wspomnianego projektu badawczego. Obecnie teologia pełni w życiu społecznym drugorzędną rolę. Przyczyna tego leży m.in. w oświeceniowym dążeniu do usunięcia religii z życia społecznego, w której doszukiwano się źródła negatywnych zjawisk, takich jak np. wojny religijne, a także w wyemancypowaniu się nauk ścisłych. Doprowadziło to w konsekwencji do tego, że zabrakło argumentów na rzecz takich pojęć, jak sprawiedliwość, tolerancja, współczucie czy miłość. Odwoływanie się jedynie do racjonalnych przesłanek było nieprzekonywające. Konsekwencją zepchnięcia religii na margines życia społecznego były tragiczne wydarzenia, jakie miały miejsce w XX w., i związane z nimi zagrożenie pokojowego współżycia międzyludzkiego.

Współcześnie mamy do czynienia z renesansem religijnym. Niestety nie satysfakcjonuje on teologii uprawianej na sposób akademicki, gdyż ma on nierzadko charakter sekciarski. Dąży się do zaspokajania prywatnych potrzeb religijnych poszczególnych jednostek, co odpowiada postulatowi oświeceniowemu, bez uwzględnienia społecznej funkcji religii. Renesans ten ma odbicie m.in. we współczesnych środkach masowego przekazu. Akademicka dyskusja teologiczna pozostaje nadal w izolacji względem ogółu społeczeństwa.

Wyzwaniem, jakie obecnie stoi przed kręgami akademickimi związanymi z różnymi dziedzinami nauki, a nie tylko teologią, jest kwestia racjonalności religii. Tego pytania nie można pozostawić bez odpowiedzi. Inaczej Europa i cały świat wejdzie ponownie w epokę „wojen religijnych”. Tutaj jawi się szczególne zadanie dla środowisk uniwersyteckich reprezentujących dyscypliny humanistyczne i ścisłe, a także dla teologii. Zadanie teologii, opartej na judeochrześcijańskim objawieniu i kościelnej tradycji, polega przede wszystkim na wejściu w dialog z zsekularyzowaną kulturą, w ramach panujących w niej standardów myślowych, po to by korzystając z nich, dokonać z punktu widzenia chrześcijańskiego pozytywnych zmian w mentalności współczesnego człowieka.

Rozważając zagadnienia teologiczne, wskazano na dwie kwestie: 1) wiara, która jest obecna w życiu ludzkim (Glaubensengagement) i 2) rekonstrukcja o charakterze hipotetycznym i wyjaśniającym (hypothetisch-erklärender Rekonstruktion). W ramach „teologii dramatycznej” zainteresowanie skupia się na pierwszej kwestii – wiara jako doświadczenie życiowe człowieka. Analizując księgi Starego Testamentu, dostrzegamy, że z wiarą związane jest doświadczenie o charakterze kryzysu. Jego skutkiem jest m.in. powstanie błędnego obrazu Boga, którego obarcza się odpowiedzialnością za ludzkie nieszczęścia. Na przykład Izraelici, kiedy doświadczają upadku politycznego i społecznego, są rozczarowani i przyczynę swego położenia widzą w Bogu, który ich zdaniem jest źródłem

¹² R. Schwager, J. Niewiadomski, op. cit., s. 317.

błogosławieństwa a jednocześnie kary. By tę opinię zmienić potrzebnymi byli ludzie (prorocy), którzy z narażeniem życia wskazywali prawdę o Bogu.

„Teologia dramatyczna” wskazuje nie tylko na dramatyzm wiary w życiu człowieka, ale także podkreśla inny aspekt dramatyzmu, nawiązujący do gr. terminu „drama”, czyli działanie, dzianie się. Bóg objawia się w świecie w sposób czynny, jego obecność ma charakter dynamiczny. Znakiem działania Boga (Ducha Św.) jest trwały pokój między ludźmi. Pokój nie może być oparty jedynie na ludzkich wysiłkach. Brak gotowości człowieka do pojednania wiąże się z przerzucaniem odpowiedzialności za zło na innych, którzy są niewinni, oraz na Boga. Z taką sytuacją mamy do czynienia w życiu Jezusa. Ci, do których skierował on swoje przestanie, odrzucili go, a następnie w wyniku fałszywego oskarżenia zabili. Kluczową ideą w „teologii dramatycznej” jest zebranie nowego ludu – Kościoła (*Sammlung des neuen Volkes – der Kirche*). Mimo że misja Jezusa skończyła się niepowodzeniem (wydarzenie krzyża), to jednak Bóg działał w nim i z nim w wydarzeniu Zmartwychwstania i Zesłania Ducha Św. i konsekwentnie doprowadził do zebrania nowego ludu¹³.

Zewnętrzny wyraz badań podjętych w ramach „teologii dramatycznej” jest seria literacka „Beiträge zur mimetischen Theorie” (Przyczynki do teorii mimetycznej)¹⁴. Inicjatorem serii jest ks. Józef Niewiadomski. Pierwsze opracowanie, a poświęcone osobie ks. prof. Raymunda Schwagera, wydano w 1995 r.¹⁵ W ramach publikacji podjęto dialog między chrześcijaństwem i współczesnym światem, a jednocześnie dokonano krytycznego opracowania zagadnień związanych ze współczesną polityką, ekonomią i środkami masowego przekazu. Spośród 16 wydanych publikacji, cztery są autorstwa ks. prof. Józefa Niewiadomskiego.

---

¹³ Tamże, s. 330-337.

¹⁴ Pełny wykaz publikacji w ramach ww. serii zamieszczono na stronie internetowej: <http://www.lit-verlag.de/reihe/mimet>.

¹⁵ *Vom Fluch und Segen der Sündenböcke, Raymund Schwager zum 60. Geburtstag*, red. J. Niewiadomski, W. Palaver, Thaur – Wien – München 1995.